

In de ban van De Zwarte Madonna

Hoe de Franse componist Francis Poulenc zich ontwikkelt tot een minnaar van de Zwarte Madonna van Rocamadour

Het verslag van het interview ter voorbereiding van een podcast voor de klassieke zending Radio 4.

De Zwarte Madonna van Rocamadour, 12^e eeuw, 66 cm, gesneden uit donker walnoten hout, zonder en met kroon.
Uit: *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindertijd*, 120, afb. [5.4a] en 122 afb. [5.4b].

Over de Podcast: De aflevering over Francis Poulenc is op 21.12.20 online geplaatst. Hierbij de link naar de website, waar de aflevering beluisterd kan worden: <https://www.nporadio4.nl/podcasts/klassieke-mysteries>. In dit rijtje staat '#4 - Kerst-Mysterie: Zorgde een Maria-verschijning voor Poulencs kerstmotetten? (S04)', en op het pijltje onder deze titel kun je klikken om te beluisteren.

Het interview ter voorbereiding

De uitnodiging voor de Podcast. Eind november 2020 ontvang ik een mailtje van Rebecca van der Weijde, werkzaam voor de klassieke zender AVRO-TROS NPO radio 4. Of ik wil meewerken aan een podcast van Ab Nieuwdrorp en Rebecca over Francis Poulenc en zijn relatie met de Zwarte Madonna. Het programma zal tijdens de Kerstperiode van 2020 worden uitgezonden in de serie Klassieke Mysteries. Na mijn toezegging staan Rebecca en haar partner op dinsdag 8 december klokslag 15.00u voor mijn voordeur. Tijdens de thee met versnaperingen beginnen we direct. De microfoon komt op tafel en het opname apparaat wordt aangezet.

Er zit muziek in de Zwarte Madonna. In 1936 componeert Francis Poulenc (1899-1963) zijn eerste religieuze werk en wijdt het aan de Zwarte Madonna. Hij noemt het *Les Litanies à la Vierge Noire*. Het is in eerste instantie een werk voor vrouwenstemmen en orgel; later in 1947 orkestreert hij het. De Zwarte Maagd in kwestie betreft de Zwarte Vrouwe van Rocamadour in het departement Lot in Zuidwest-Frankrijk. Van de 600 Zwarte Madonna-pelgrimsoorden verspreid over de wereld, heeft Frankrijk er ongeveer 450. De overgrote meerderheid bevindt zich dus in Frankrijk. Rocamadour vormt, met Chartres en Le Puy en Velay het derde belangrijke pelgrimsoord in deze Zwarte Madonna-verering.¹

Waarom Poulenc op pelgrimstocht gaat. In zijn verslag van de pelgrimstocht in Rocamadour in 1936 schrijft Poulenc: *'Enkele dagen te voren was mij de tragische dood van een collega ter ore gekomen. Toen ik mediteerde over de kwetsbaarheid van ons menselijk bestaan, werd ik opnieuw aangetrokken tot het geestelijk leven. Rocamadour had het volgende effect op mij: het bracht mij terug naar het geloof van mijn jeugd. Dit heiligdom, ongetwijfeld een van de oudste van Frankrijk, had alles in zich om mij volledig in de ban te houden. Diezelfde avond na dit bezoek aan Rocamadour, begon ik aan mijn Litanieën ter ere van de Zwarte Madonna voor vrouwenstemmen en orgel. In het werk probeerde ik de sfeer te vangen van de boerendevotie die mij zo krachtig getroffen had in die ruime kapel.'*

Wat er met Poulenc gebeurt in Rocamadour. Die bewuste dag in 1936 dat Poulenc Rocamadour bezoekt, wordt er iets in hem geraakt. Daarom begint hij nog diezelfde avond, direct na thuiskomst in zijn landhuis in de Loire-vallei, aan het componeren van de muziek voor de litanieën die hij die dag in de kapel in Rocamadour gehoord heeft. Hij leeft op en is in staat zijn geestelijke crisis achter zich te laten. Zijn bezoek is een doorbraak. Daarna barst hij van de creativiteit en componeert het ene na het andere werk.

Een katholieke jeugd. Francis Poulenc wordt tijdens dit bezoek aan Rocamadour in 1936, herinnert aan het katholieke geloof van zijn jeugd. Hij wordt geboren als zoon van de grootindustriële Émile Poulenc (1855-1917) en de amateurpianiste Jenny Royer (1864-1915). Zijn overtuigd-katholieke vader is een van de stichters van het farmaciebedrijf Rhône-Poulenc. Het Frankrijk van de 19e en het begin van de 20e eeuw is zeer katholiek. Tijdens de Franse revolutie, eind 18e eeuw, en de nasleep daarvan in de 19^e eeuw, zijn veel kerken ontheiligd. De beelden worden gebroken. En tal van Zwarte Madonna-beelden komen op de brandstapel terecht. Daarna breekt in de loop van de 19^e eeuw de tijd van de restauratie aan. Zwarte Madonna-beelden worden in grote processies binnen en buiten de kerken rondgedragen en tot koningin gekroond. Op hun gesluierte hoofden verschijnen nu kostbare kronen, zoals te zien in de gekroonde Zwarte Madonna van Rocamadour in de aanhef van dit artikel.

¹ Zie Annine van der Meer, *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, Den Haag, 2015, p. 44; In Franse bewerking en vertaling: *La Vierge Noire des Origines à la Fin des Temps. Avec un répertoire complet de localisations des Vierges Noires en France*, Den Haag, 2018, 77-78; in Engelse bewerking en vertaling : *The Black Madonna from primal to final times. With 289 Illustrations. Included is a list of short descriptions of 450 Black Madonna's in France*, Norderstedt, 2020, 77-78.

Francis Poulenc met Wanda Landowska

Het loslaten van het katholicisme. Déze 19e eeuwse devotie moet Poulenc als kind van de vroege 20e eeuw hebben meekregen. Echter, wanneer zijn vader in 1917 sterft, laat Poulenc het geloof voor wat het is. In de periode 1920 tot 1935 verliest hij de belangstelling voor het geloof. In 1927 koopt hij een landhuis in de Loirevallei om er rustig te kunnen componeren. Maar dan, in 1936 bereikt hem het nieuws van het tragisch auto-ongeluk van een dierbare vriend.

Een geestelijke crisis. Hij raakt in een geestelijke crisis en vraagt vrienden om hem naar Rocamadour te rijden. En daar gebeurt het. Rocamadour en de Zwarte Madonna betoveren Poulenc als het ware. Hij ervaart het als een magische plaats. En ook het respect van de boerenbevolking voor hun donkere dame treft hem ten diepste.

Hebben wij hier te maken met een terugval in een naïef kinderlijk geloof of zit hier meer achter? De vraag is waarom Poulenc zó geraakt wordt dat hij zijn nieuw-verworven rationalisme achter zich laat en kiest voor het geestelijk leven. Je kunt in feite spreken van een bekering. Is er een relatie tussen de Zwarte Madonna en de plek waar zij vereerd wordt. Mijn interviewster Rebecca van der Weijde gaat op het puntje van haar stoel zitten, want hiervoor is zij vanuit Hilversum naar mij toe gereden.

Rocamadour

Uit: *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, 116, [5.3].

De Zwarte Madonna, moeder van de Aarde. Ik leg uit dat het verschijnsel van de Zwarte Madonna verbonden is met de energie van Moeder Aarde. Hoe zit dat? Rocamadour ligt op een kalkstenen plateau in hartje Frankrijk; het maakt deel uit van het *Massif Central* in de Auvergne. Daar liggen ketens van oude, inmiddels uitgedoofde vulkanen. Tussen de bergketens liggen diepe kloven, waardoor rivieren als de Dordogne stromen. De rots van Amadour of te wel Rocamadour loopt steil naar beneden uit in een kloof die 220 meter diep is. Halverwege de rotswand is er een grot met een bron; in de omgeving zijn grotten die sinds 15.000 v. Chr. bewoond zijn. Tegenwoordig kom je bovenop de rots aan. Daarna kun je óf de trap met 223 treden óf met de lift gaan om de kapel met grot en bron halverwege de rotswand te bereiken. In de diepte beneden in de kloof stroomt de rivier de Alzou, een zijrivier van de rivier de Dordogne...²

Oude vulkanen. In dit oude vulkanische gebied van het *Massif Central* zijn er diepe aardspleten, soms met zand gevuld, waaruit natuurlijke radioactieve straling vrij komt. Op deze plekken is de aarde zeer energierijk. Daar wordt gammastraling gemeten. Wanneer je enige tijd in deze omgeving blijft, neemt het serotoninegehalte in het bloed binnen 10 minuten met 40% toe. Op de hersencellen heeft dit een activerende en stimulerende werking. In luttele minuten voelt iemand zich op zijn 'krachtplaats' goed en opgewekt. Soms krijgen mensen visioenen en mystieke ervaringen. Dit alles is door het onderzoek van Michael Persinger, hoogleraar in de neurowetenschappen vastgesteld. Elektromagnetische velden kunnen de hersenlobben beïnvloeden en het bewustzijn veranderen en verruimen.³

Breuklijnen. Ook de aarde heeft - net als de mens - 'meridianen'. Ze lopen als een soort natuurlijke energiestromen of energielijnen over het aardoppervlak. Waar ze elkaar kruisen, daar meet de moderne wetenschap der *nieuwe geomantie* een verhoogd stralings- of energieniveau. De kruisingen van energiestromen vormen energierijke plaatsen. Deze nieuwe geomantie ontwikkelt nieuwe technieken om het stralingsniveau te meten en koppelt dit aan fijnstoffelijke en spirituele ervaringen. Mensen die in de natuur leven, zoals ook de boeren in de omgeving van Rocamadour, zijn gevoelig voor dit verhoogd energieniveau van de aarde. Vandaar ook dat diepe respect dat Poulenc vaststelt bij de boeren die Rocamadour bezoeken. Het is een krachtplaats die voor hen heilig is, omdat ze voelen dat ze er heel gemaakt worden. Ditzelfde kan ook op andere Zwarte Madonna-plaatsen ervaren worden.

Grote stenen. Vaak vind je op energetische kruispunten van aarde-energie – vaak staan ze via een vortex in verbinding met kosmische energie – een grote steen of megaliet. Soms tref je lange steenrijen aan, soms ronde steencirkels. Op een aantal plaatsen is vanuit de lucht een uitzonderlijke plantengroei zeer goed te zien. De boomgroei op breuklijnen is anders, die wordt geremd. Daar verschijnen stekelige planten, zoals doornstruiken en ook dáár vind je een Zwarte Madonna-verering.

² *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, par. 5.3: 'De Zwarte Madonna van Rocamadour', 120.

³ *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, par. 1.8.3: 'De Zwarte Madonna houdt van bronnen, stenen en bomen, stenen', 34 n 137.

De kapel met de boten aan het plafond (De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd, 122, afb. [5.4c])

Het water in de grot. De bronnen in het vulkanische gebied van het *Massif Central* en dus ook die van Rocamadour, betrekken water dat van duizenden meters diep dat langs mineraalkrachtige aardlagen naar boven gestuwd wordt. Het water is bijzonder geneeskrachtig en dat betekent dat mensen hier, net als bij de bronnen op andere krachtplaatsen, van ziekten genezen en gezond worden. Juist op déze geneeskrachtige plaatsten vind je een Zwarte Madonna-beeld en de bijbehorende verering van de boerenbevolking. Moeder Aarde geeft hier gezondheid en verbinding met het hogere. De goede gaven van de donkere aarde staan voor de goede gaven van de Dame met het donkere gelaat, de Zwarte Madonna.⁴ Hier in Rocamadour is er dus halverwege een hoge kalksteenrots boven een diepe kloof een grot met een bron waar de boerenbevolking uit de omgeving al ver in de voorchristelijke periode in groot respect voor de heiligheid van de plaats samenkomt.

De drie donkere grotgodinnen. In Rocamadour loopt een voor-Keltische godin-verering over in de Keltische verering van drie zwarte godinnen of Soulevia's. Ze worden in de Keltische en Romeinse periode in de donkere grot bij de geneeskrachtige bron door de lokale bevolking vereerd. In de vroeg-christelijke periode gaat deze verering van de donkere voor-christelijke godinnen over in de christelijke verering van de Zwarte Madonna van Rocamadour.⁵

⁴ *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, h 2: 'De Zwarte Madonna en de vulkaan', 51-52 afb [2.3].

⁵ Zie over de drie Soulevia's: *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, par. 5.3: 'De Zwarte Madonna van Rocamadour', 121.

Links: 'De Drie Moeders' uit de Gallo-Romeinse vestiging Vertillum of Vertault in Frankrijk.

Rechts: 'De drie Matronen' uit Nettersheim in Duitsland met in het midden het jonge Meisje of de witte godin. Rechts van haar troont haar Moeder, de rode godin. Links van haar troont haar Grootmoeder, de zwarte godin. Uit: *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, 116, afb. [5.2a en b].

Van voor-christelijk naar christelijk. Onder de christelijke Zwarte Madonna-verering ligt een oeroude verering van Moeder Aarde. Vroege landbouwculturen richten na 5000 v. Chr. op krachtplaatsen megalieten op. Daar markeren zij bijzondere plekken mee op Moeder Aarde. Deze oude prehistorische culturen zijn lunaire culturen. Ze kijken voor de berekening van de tijd en de overgangen van de seizoenen naar de stand van de maan en de sterren. Waarom zijn het lunaire culturen? Iedere *maand* wisselt de gestalte van de maan van de wassende maan via de volle maan naar afnemende/donkere maan. In Rocamadour kom je net zoals elders de Soulevia's in drievoud tegen. Ook elders wordt de grote godin in drievoud vereerd: de landbouwbevolking onderkent haar witte, rode en zwarte gestalte in de gang van de gestalte van de maan door de maand.

Drievoud in het jaarritme. Lunaire culturen ontwikkelen zich tot solaire culturen. Het drievoudig ritme van de maan komt terug in de voortgang van de seizoenen door het zonnejaar. Van de prille en witte Lentegodin, ontwikkelt het jaar zich via de zomerse grote rode en ronde Moedergodin naar Zwarte Grootmoeder, die staat voor het afsterven van de natuur in herfst en winter. Maar zij is niet alleen zwart; zij is zwart én wit. Want zij baart in de donkerste duisternis het nieuwe lente-licht.

De winterzonnewende op 21 december. Lunaire culturen kennen een groot respect voor het vrouwelijke en de vrouw. Ze zien Moeder Aarde het leven baren, doen groeien en bloeien en daarna het laten afsterven om ruimte te maken voor nieuw leven. En het vervolgens zien ze hoe de Aarde het leven opnieuw baart met Midwinter. Dat genererende en regenererende vermogen van Moeder Aarde zien ze terug in het lichaam van de vrouw.

Men gaat ervan uit dat op 21 december vanuit de donkere Aarde, die het zaad in het vruchtwater van haar donkere baarmoeder verborgen hield, het nieuwe licht geboren wordt. Duisternis baart licht. De donkere godin staat voor de donkere grootmoeder die een regenererend vermogen heeft nieuw leven te baren, zowel in biologisch als spiritueel opzicht.⁶ Terug naar Rocamadour.

⁶ Annine van der Meer, *Vrouw Holle en de verborgen wijsheid in sprookjes*, Den Haag, 2017; *Vrouw Holle en het Gouden Hart*, Den Haag, 2018, 121, 147 n 157 over de dubbele, biologische/spirituele conceptie, waarbij de ziel als zaad gezien wordt. Zielen incarneren in de familie. Vrouwen baren in nieuwe kinderen in de grootfamilie de zielen van de voorouders. Boeren in West-Europa hebben dat tot 1850 geweten. Dit weten is nog altijd bekend bij niet-westerse culturen verspreid over de hele wereld. Zie daarover mijn boek *Venus ontraadseld*, Den Haag, 2020, h. 1 en 3.

De rots van Saint Amadour. De naam *Amadour* hangt samen met het Latijnse *Amator* of ‘minnaar’. Op 1 mei kiest de voorchristelijke lichte en jonge lentegodin haar partner of haar minnaar. In de naam ‘Amadour’ of ‘minnaar’ zie je hoe de voorchristelijke Moeder Aarde verering overgaat in de christelijke Mariaverering. Alleen transformeert het mannelijk aspect zich van een partner naar een zoon. De aandacht verlegt zich meer naar het mannelijke. En daarom werd de rots niet vernoemd naar de Vrouwe die hier vereerd wordt maar naar Saint Amadour, de oorspronkelijke minnaar van de lentegodin. Wie is deze Saint Amadour? En hoe vindt dat proces van verchristelijking verder plaats?

Pelgrimeren wordt populair. Rocamadour is in al in de vroege middeleeuwen een lokaal pelgrimsoord, gewijd aan de Zwarte Madonna. Hier zou de Madonna al vanaf de 8^e eeuw vereerd zijn. Het huidige Zwarte Madonnabeeld dateert van de 12^e eeuw en is uit donker walnoten hout gekerfd.

In de loop van de middeleeuwen komt de pelgrimage naar Santiago de Compostella op gang. De lokale clerus wil graag dat hún lokaal pelgrimsoord wordt opgenomen in de ketting van pelgrimsoorden op weg naar Santiago. Daarom is het nodig de plek meer gewicht te geven. In 1166 vindt men het goed geconserveerde lichaam van een heremiet of kluizenaar in de grot. Daarna gebeuren er tal van wonderen en in 1172 verschijnt er een mirakelboek met maar liefst 126 wonderen. Hierna ontwikkelt dit lokale heiligdom zich tot een van belangrijkste Franse Zwarte Madonna-centra op weg naar Santiago. De clerus slaagt in de opzet de pelgrimsplaats uit te tillen tot nationaal en internationaal lokaal niveau.⁷ Dat legt de gemeenschap geen windeieren.

Amadour en Zacheüs. Volgens de legende is het de heilige Amadour die het heiligdom bij Rocamadour gesticht heeft. De naam Amadour wordt na de vondst van het lichaam in 1166 verbonden met de bijbelse figuur van Zacheüs uit Lucas 19:1-10. In de legende zijn zij één en dezelfde. Zacheüs wordt in het evangelie van Lucas beschreven als de belastinginner of tollenaar uit Jericho. Hij is klein van stuk en klimt daarom, om Jezus te zien, in een boom. Hij zou het beeld van de Zwarte Madonna, dat door Lucas gesneden zou zijn, vanuit Palestina meegenomen hebben naar Frankrijk. Zacheüs scheept zich met Maria Magdalena en haar gevolg in 44 na Chr. in en landt in Zuid-Frankrijk. Vandaaruit reist hij als Sint Amator naar Rome om daarna opnieuw naar Zuid-Frankrijk te reizen. Via de zijrivier van de rivier de Dordogne vaart hij tot de rots van Amadour waar veel grotten zijn en kluizenaars wonen. Daar plaatst hij het beeld van de donkere vrouwe. Het zou volgens de legende zich dus daar al sinds bijbelse tijden bevinden.

Het badwater met het kind weggoaien. Maar in het mirakelboek uit 1172 komt nóch de naam Amadour nóch die van de bijbelse figuur Zacheüs voor. De legendevorming rond deze twee gaat slechts terug tot de 15^e eeuw. Pas in 1633 wordt die legende expliciet vermeld. Ze wordt pas in de liturgie ter ere van de Zwarte Madonna opgenomen in de 18^e eeuw. In 1936 wordt de tekst van de litanie waarin ook Amadour en Zacheüs voorkomen door Poulenc op muziek gezet. Met andere woorden: de legende blijkt dus veel later ‘gefabriciseerd’ en is ‘verzonnen’. Vanaf het moment dat de wetenschap het bewijs levert dat Amadour alias Zacheüs pas veel later in de legendes rond de plaats zijn ingevoerd, zien rationalisten en sceptici het als ‘bijgeloof’. De wonderen en de Zwarte Madonna worden nu gezien als verbeeldingen en verzinsels van een naïef volksgeloof. Maar niet de legende of de ouderdom van het Zwarte Madonnabeeld is de essentie; de plék is de essentie. De essentie is dat de Zwarte Madonna te vinden is op een krachtplaats. Het is een plaats waar mensen bijzondere ervaringen krijgen doordat Moeder Aarde ter plekke een hoogwaardige energie afgeeft. Onder het altaar van de latere kerk in Rocamadour is er nog een oude, grote steen te vinden: een megaliet dient als het fundament van het altaar. En veelzeggend transcultureel gegeven. Tot de op dag van vandaag houdt de diepgelovige boerenbevolking met het geneeskrachtige bronwater waterrituelen. De fijngevoelige kunstenaarsgeest van Poulenc is door de magie van de

⁷ *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd*, par. 5.3: ‘De Zwarte Madonna van Rocamadour’, 121.

plek geraakt. Nu wordt hij als 20e eeuwse navolger van Saint Amadour een ware minnaar van de Zwarte Madonna.

Annine van der Meer, december 2020.

Hierna volgt de tekst van de litanie, die Poulenc hoorde en op muziek zette

Litanies à la Vierge Noire 'Notre Dame de Rocamadour' Seigneur, ayez pitié de nous

Seigneur, ayez pitié de nous.	Lord, have mercy on us.
Jésus Christ, ayez pitié de nous.	Jesus Christ, have mercy on us.
Jésus Christ, écoutez-nous.	Jesus Christ, hear us.
Jésus Christ, exaucez-nous.	Jesus Christ, hear our prayer.
Dieu le Père, créateur, ayez pitié de nous.	God the Father, creator, have mercy on us.
Dieu le Fils, rédempteur, ayez pitié de nous.	God the Son, redeemer, have mercy on us.
Dieu le Saint-Esprit, sanctificateur, ayez pitié de nous.	God the Holy Spirit, sanctifier, have mercy on us.
Trinité Sainte, qui êtes un seul Dieu, ayez pitié de nous.	Holy Trinity, which is one God, have mercy on us.
Sainte Vierge Marie, priez pour nous.	Holy Mary, pray for us.
Vierge, reine et patronne, priez pour nous.	Virgin, queen and patron, pray for us.
Vierge que Zachée , le publicain nous à fait connaître et aimer,	Virgin, whom Zacchaeus the publican made us know and love;
Vierge à qui Zachée ou Saint Amadour éleva ce sanctuaire, priez pour nous.	Virgin, to whom Zacchaeus or Saint Amadour constructed this shrine, pray for us.
Reine du sanctuaire, que consacra Saint Martial et où il célébra ses saints mystères.	Queen of this shrine, which Saint Martial consecrated and at which he celebrated his holy mysteries.
Reine, près de laquelle s'agenouilla Saint Louis vous demandant le bonheur de la France, priez pour nous.	Queen, before whom Saint Louis knelt to pray for the good fortune of France, pray for us.
Reine, à qui Roland consacra son épée, priez pour nous.	Queen, to whom Roland consecrated his sword, pray for us.
Reine, dont la bannière gagna les batailles, priez pour nous.	Queen, whose banner won battles, pray for us.
Reine, dont la main délivrait les captifs, priez pour nous.	Queen, whose hand delivered the captives, pray for us.
Notre Dame, dont le pèlerinage est enrichi de faveurs spéciales.	Our Lady, whose pilgrimage is blessed with special favours.
Notre Dame, que l'impiété et la haine ont voulu souvent détruire.	Our Lady, whose impiety and hatred have often sought to destroy.
Notre Dame, que les peuples visitent comme autrefois, priez pour nous.	Our Lady, whom the people visit as in former times, pray for us.
Agneau de Dieu, qui effacez les péchés du monde, pardonnez-nous.	Lamb of God, who takest away the sins of the world, forgive us.
Agneau de Dieu, qui effacez les péchés du monde, exaucez-nous.	Lamb of God, who takest away the sins of the world, hear our prayer.
Agneau de Dieu, qui effacez les péchés du monde, ayez pitié de nous.	Lamb of God, who takest away the sins of the world, have mercy on us.
Notre Dame, priez pour nous, afin que nous soyons dignes de Jésus Christ.	Our Lady, pray for us, that we may be worthy of Jesus Christ.

